

dr hab. prof. UW r Dariusz Komorowski

Wrocław, 05.07.2023

Instytut Filologii Germańskiej

Uniwersytet Wrocławski

Pl. Biskupa Nankiera 15b

50-140 Wrocław

dariusz.komorowski@uwr.edu.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej pani

Mgr Joanny Szczukiewicz

pt. *Epistemische Funktion des Briefs: Zum Konzept der Ganzheit in den Korrespondenzen Karl August Varnhagens von Ense mit Alexander von Humboldt und Ignaz Paul Vital Troxler*

Przedmiot rozprawy doktorskiej pani Szczukiewicz jest dwojakiego rodzaju. Z jednej strony autorka podejmuje się analizy idei całości (Ganzheit), tak istotnej w pierwszej połowie XIX wieku, z drugiej strony poddaje analizie epistemiczną funkcję listów, w których wybitni myśliciele omawianego okresu Karl August Varnhagen von Ense, Alexander von Humboldt oraz Ignaz Paul Vital Troxler tę ideę dyskutują. Centralną pozycję w omawianym układzie personalnym stanowi Varnhagen von Ense, który prowadził korespondencję ze szwajcarskim lekarzem i filozofem Vitalem Troxlerem od roku 1815 oraz z badaczem przyrody Aleksandrem von Humboldtem od roku 1827. Korespondencję w obu przypadkach przerwała śmierć publicysty i pisarza Varnhagen von Ense w roku 1858. Autorka prowadzi analizę w oparciu o listy, które zostały już opublikowane: korespondencję między Humboldtem a Varnhagenem von Ense w zbiorze wydanym w roku 1860, dwa lata po śmierci Varnhagena i niecały rok po śmierci Humboldta, przez siostrzenicę Varnhagena Ludmillę Assing oraz korespondencję między Varnhagenem i Troxlerem, którą w 1953 roku wydała Iduna Belke. Pierwszy zbiór obejmuje 169 listów, z czego znakomitą większość stanowią listy wysłane przez Aleksandra Humboldta, a tylko 12 przez Varnhagena, drugi zbiór zawiera w sumie 147 listów: 81 listów Troxlera i 66 listów Varnhagena, co w sumie stanowi odpowiedni korpus do przeprowadzenia badań.

Rozprawa obejmuje 212 stron i jest podzielona na 8 rozdziałów. We wprowadzeniu autorka przedstawia w klarowny sposób stan badań, cel pracy oraz przyjętą metodę badawczą. W przeprowadzonej analizie korespondencja między intelektualistami postrzegana jest jako specyficzny rodzaj literatury, który na przełomie wieku XVIII i XIX pełni społecznie

niezwykle ważną funkcję rozpowszechniania wiedzy (Wissensvermittlung).

„Wissensvermittlung” jest w pracy główną kategorią i rozumiana jest dosłownie jako „działanie komunikacyjne między nadawcą i odbiorcą, której celem jest przekazanie wiedzy, połączone z oczekiwaniem, że wiedza zostanie zrozumiana” (19). Autorka świadomie decyduje się na tę kategorię, rezygnując z idącej dalej kategorii „transferu wiedzy”, który zakłada inkorporację przekazanej wiedzy i jej zastosowanie (19). Jako uzasadnienie pani Szczukiewicz podaje bardzo niepełną korespondencję Varnhagena z Humboldtem, co w przypadku badania transferu wiedzy prowadziłoby według autorki do zbyt spekulatywnych wniosków. (19) W konsekwencji otrzymujemy analizę wiedzy autorów listów oraz treści przekazanych w korespondencji, nie mamy natomiast informacji o wzajemnym wpływie intelektualistów, który wynikałby z analizy transferu wiedzy. Oczywiście autorka pracy postępuje konsekwentnie i w zgodzie z tematem pracy. Jednakże przyjęta metoda pozostawia pewien niedosyt, zwłaszcza że doktorantka wykazuje się znajomością innych zasadniczych tekstów omawianych autorów, jak „Blicke in das Wesen des Menschen” Vitala Troxlera czy „Kosmos. Entwurf einer physischen Weltbeschreibung” Aleksandra von Humboldta, i mogłaby się pokusić o próbę analizy transferu wiedzy. Mielibyśmy szansę na wgląd w kształtowanie się poglądów nie tylko Varnhagena von Ense pod wpływem idei Humboldta i Troxlera, ale także, a co siłą rzeczy w pracy nie jest pokazane, ewentualnego wzajemnego oddziaływania Troxlera i Humboldta. Wybór transferu wiedzy jako głównej kategorii badawczej pozwoliłby ponadto na przeprowadzenie analizy recepcji prezentowanych poglądów w społeczeństwach Niemiec i Szwajcarii. Oczywiście wpłynęłoby to na zdecydowane rozszerzenie zakresu badań, ale nie mogę oprzeć się wrażeniu, że podjęty wysiłek wzbogaciłby rozprawę o niezwykle walory poznawcze.

Zasadnicza merytoryczna część rozprawy poprzedzona jest rozdziałami wprowadzającymi do pojęcia „Ganzheit”, do kształtowania się samej korespondencji między omawianymi intelektualistami oraz do rozumienia przez nich idei całości. Pracę zamyka rozdział poświęcony analizie idei całości w prowadzonej korespondencji oraz wnioski wynikające z przeprowadzonych badań.

Struktura pracy jest klarowna, pokazuje w sposób zrozumiały rozwój relacji między korespondentami, krystalizację idei całości oraz, co niezwykle istotne, rolę listów w komunikacji naukowej. Autorka słusznie podkreśla nieformalny wymiar przekazywania wiedzy w listach, które w swej hybrydowej formie łączą elementy dialogu osobistego z formą wypowiedzi pisemnej. Dzięki temu otrzymujemy wgląd nie tylko w przekazywaną wiedzę, ale także w charakter relacji między uczestnikami korespondencji i ich rozwój.

Interesującą część pracy tworzą rozdziały poświęcone idei całości, w których autorka słusznie odwołuje się do źródła tej idei, które tkwi w filozofii Kanta i proponowanym przez niemieckiego filozofa rozwinięciu kartezjańskiej idei podziału postrzeganej rzeczywistości na podmiot i przedmiot o niemożność dotarcia do przedmiotu w sobie. Spowodowana tą perspektywą niepewność poznania wywołuje niejako potrzebę nie tylko synchronicznej integracji odizolowanego podmiotu ze światem, ale także diachronicznego wpisania podmiotowego działania w procesy historyczne. Autorka poddaje analizie pojmowanie całości przez trzech omawianych intelektualistów, wskazując na różnice między nimi. Ze względu na osobiste zainteresowania badawcze jako bardzo interesującą postrzegam koncepcję całości Vitala Troxlera, która pomaga zrozumieć ideę regeneracji, która niejako zawładnęła umysłami Szwajcarów po rewolucji lipcowej we Francji i która wyznaczyła cele liberalnej części społeczeństwa szwajcarskiego i sposoby działania dla ich osiągnięcia.

Ostatni rozdział rozprawy koncentruje się na głównym przedmiocie analizy, idei całości prezentowanej i rozwijanej w korespondencji między Varnhagenem von Ense, Troxlerem i Humboldtem. Autorka z wyczuciem wytrawnej badaczki zwraca uwagę nie tylko na merytoryczną stronę korespondencji, lecz także na różny sposób rozpowszechniania wiedzy w wymianie listów między Varnhagenem a Troxlerem i Varnhagenem a Humboldtem. W analizie merytorycznej autorka słusznie i umiejętnie łączy prezentowane idee trzech partnerów z ich wykształceniem oraz działalnością literacko-publicystyczną Varnhagena, medyczno- filozoficzno-polityczną Troxlera i badawczo-polityczną Humboldta.

Podsumowując mogę stwierdzić, iż mimo pewnych zastrzeżeń odnośnie wybranej metody badawczej rozprawa pani Szczukiewicz potwierdza jej umiejętności badawcze. Praca ma przejrzystą strukturę, która w sposób klarowny pokazuje logiczny ciąg argumentacyjny. Pozytywnie oceniam także dobór literatury przedmiotu, choć trochę mi brakuje wskazań na literaturę polską, choćby „Teorię listu” Stefani Skwarczyńskiej, która wprawdzie wydana została już w 1937 roku, wciąż pozostaje w polskich badaniach ważnym punktem odniesienia. Z nowszych publikacji można by wymienić artykuły Moniki Tuszyńskiej czy Janusza Maciejewskiego. Choćby wzmianka w przypisach, świadcząca o tym, że doktorantka zapoznała się z tymi pracami, byłaby wskazany zabiegiem.

Mimo tych drobnych uwag rozprawę pani Szczukiewicz oceniam bardzo dobrze. Przeprowadzona szeroko zakrojona analiza kategorii całości, wpisanie jej w zmianę paradygmatu naukowego na przełomie wieków XVIII i XIX oraz w kontekst rozpowszechniania wiedzy potwierdzają kompetencje pani Szczukiewicz jako dojrzałej badaczki. Rozprawa stanowi poważny wkład w rozwój badań epistolografii oraz historii idei.

W związku z powyższym stwierdzam, iż praca pani Joanny Szczukiewicz odpowiada całkowicie wymogom stawianym rozprawie doktorskiej i wnoszę o dopuszczenie mgr Joanny Szczukiewicz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Dariusz Komorowski